

HIERARCHIJOS „TURĖTI“ RAIŠKA KŪNO DALIS ŽYMINČIOJE LEKŠINĖJE SEMANTINĖJE GRUPĖJE PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE

Jūratė Navakauskienė

Prancūzų filologijos katedra,
Vertimo studijų katedra,
Vilniaus Universitetas
Universiteto g. 3, LT-2734, Lietuva
Tel. 3702 687232, 3702 687245
El. paštas: jurate.navakauskiene@flf.vu.lt

Sraipsnyje apibrėžiami pagrindiniai prancūzų ir lietuvių kalbų konkretizavimo principai, atskleidžiama konkretizacija hierarchijose „būti“ ir „turėti“. Plačiau aptariama hierarchijos „turėti“ raiška kūno dalis žyminčioje leksinėje semantinėje grupėje. Nagrinėjami hierarchijos „turėti“ elementų totononiminiai santykiai (vertikaliojoje ašyje) ir interpartoniminiai santykiai (horizontaliojoje ašyje), atskleidžiamos įvairios tendencijos: prancūzų kalboje dažniau vartojama kūno dalis, o lietuvių kalboje išeinama iš konkretaus leksinio semantinio pogrupio, tik pasilieka tame pačiame leksiniame semantiniame lauke; prancūzų kalboje dalis dažniau šliejama prie visumos; prancūzų kalboje pastebimas polinkis įvardinti ne pačią kūno dalį, o joje slypinčius kaulus ar vidaus organus, suteikti kūno daliai didesnį savarankiškumą, neretai peraugantį animizmą ir t.t.. Kritikuojami klaidingi vertimo iš prancūzų į lietuvių kalbą pavyzdžiai.

Straipsnis aktualus ir teorine prasme (prancūzų ir lietuvių kalbos labai mažai lygintos tiek struktūriniu, tiek funkciniu aspektu), ir praktine prasme (pateikiamomis išvadomis gali pasinaudoti prancūzų kalbos dėstytojai ir vertėjai).

Leksinės semantikos tyrinėtojai kalbose skiria du tipus hierarchijų: „būti“ ir „turėti“. Jos nusakomos gana įvairiai (Gak, 1989; Matuzkova 1989; Bouverot, 1983 ir kt.), tačiau, bendrai imant, hierarchiją „būti“ galima apibrėžti kaip gentinių ir rūšinių santykių pagrindu organizuotą leksinę semantinę grupę, kurią sudaro hiperonimas-dominantė, pagal bendrą požymį jungiantis į vieningą visumą atskirus hiponimus; šie, savo ruožtu, gali būti laikomi hiperonimais-elementais žemesniųjų šios hierarchijos elementų atžvilgiu. Schematiškai tai galima pavaizduoti taip:

Hierarchija „būti“

	pvz.
Hiperonimas-dominantė:	gyvūnas
Hiperonimas-elementas:	šuo
Hiponimas:	pudelis

Hierarchija „turėti“ – tai visumos ir dalies santykių pagrindu organizuota leksinė semantinė grupė, kurią sudaro totonimas-dominantė, pagal bendrą požymį jungiantis į vieningą visumą atskirus partonimus; šie, savo ruožtu, gali būti laikomi hiperonimais-elementais žemesniųjų šios hierarchijos elementų atžvilgiu. Pavyzdžiui:

Hierarchija „turėti”

	pvz.
Totonimas-dominantė:	ranka
Totonimas-elementas:	pirštas
Partonimas:	narelis

Abiejų kalbų lyginimai rodo, kad funkciniame lygmenyje, vykstant konkretizacijai, lietuvių kalba yra linkusi rinktis žemesniųjų hierarchijos „būti” pakopų elementus, prancūzų kalba – žemesniųjų hierarchijos „turėti” pakopų elementus. Štai keletas pasakymų, kuriuose tai atsispindi: *à chaque oiseau son nid est beau* – kiekviena varna savo gūžą giria; *chacun est l'artisan de sa fortune* – kiekvienas pats savo laimės kalvis (hierarchija „būti”); *akimis ryti – boire à pleines prunelles; kiaurus metus – les douze mois de l'année* (hierarchija „turėti”). Vien iš šių pavyzdžių matyti skirtingi abiejų kalbų konkretizavimo principai: lietuvių kalboje konkretizuojama gentine sąvoką keičiant rūšine, prancūzų kalboje – visumą keičiant dalimi. Ši konkretizacija gali būti tiek tiesioginė (kai su hierarchija „būti” ar „turėti” susijęs žodis vartojamas tiesiogine prasme), tiek netiesioginė (pasakymuose ar frazeologizmuose).

Hierarchijos „būti” elementus sieja hipero-hiponiminiai santykiai (vertikalojoje ašyje) ir interhiponiminiai santykiai (horizontaliojoje ašyje). Hierarchijos „turėti” elementus atitinkamai sieja toto-partoniminiai santykiai (vertikalojoje ašyje) ir interpartoniminiai santykiai (horizontaliojoje ašyje).

Nagrindėdami, kaip kūno dalis žyminčioje leksinėje semantinėje grupėje (toliau – LSG) reiškiasi konkretizacija abiejose kalbose, iširsime ir toto-partoniminius, ir inter-partoniminius hierarchijos „turėti” elementų santykius. Pavyzdžius pateiksime tokia leksinių semantinių pogrupių (toliau – LSP) tvarka: LSP su totonimu dominante *galva*; LSP su totonimu-dominante *ranka*; LSP su totonimu-dominante *koja*; LSP su totonimu-dominante *pilvas*; LSP su totonimu-dominante *nugara*.

1. Toto-partoniminiai santykiai

1.1. Tiesioginė konkretizacija

LSP su totonimu-dominante *galva*

Konkretizacija prancūzų kalbos atžvilgiu šiam LSP pasireiškia tuo, kad totonimą-dominantę *galva* prancūziškame tekste gali atitikti įvairūs partonimai, pvz.:

galva: *cheveux* (plaukai):

- 1) *“J'avais noué autour de la taille une serviette assez large et me mis à laver les cheveux quand... (Ben Jelloun, 1987, 89).
“Apsinšau aplink juosmenį gana platų rankšluostį ir buvau pradėjusi trinkti galva, kai...” (Ben Jelloun, 1997, 74).*

galva: front (kakta):

- 2) *“Un instant il pencha son front vers ses chaussures noires très luisantes” (Echenoz, 1989, 43).
Jis palenkė galva ir karį laiką žiūrėjo į savo išblizgintus batus.*

Dažnai žodis *galva*, vartotas prancūziškoje frazėje, lietuviškoje dingsta: jo vietoje atsiranda veiksmožodis:

- 3) *“Il avait achevé sa toilette, et, son chapeau sur la tête, il cherchait s'il n'avait rien négligé” (de Maupassant, 1993 a, 261).*

"Jis baigė savo tualetą ir, užsidėjęs skrybėlę, dar kartą patikrino, ar ko nors nepamišo" (de Mo-
pasanas, 1988 a, 210).

akis: cil (blakstiena):

- 4) "Seul Georges resta les cils baissés, regardant son verre, d'un air las" (Zola, 1977, 190).
"Tik vienas Žoržas sėdėjo išvaręs, nudūręs akis į taurę" (Zola, 1991, 130).

akis: prunelle (vyzdys):

- 5) "Elle s'était brusquement arrêtée (...) en dardant sur lui ses prunelles, d'un vert bleu limpide" (Flaubert, 1962, 116).
"Ji staiga sustojo (...) įsmeigusį į Fredenką savo giedras žalsvai mėlynas akis" (Floberas, 1991, 90).

nosis: narines (šnervės):

- 6) "J'avais ses genoux osseux au niveau des narines" (Ben Jelloun, 1987, 64).
"Jos kaulėti keliai siekė mano nosį" (Ben Jelloun, 1997, 53).

LSP su totonimu-dominante ranka

Ranka (bras) prancūzų kalboje dalinama į *avant-bras*, *arrière-bras* (G. Robert, I, 557) ir *main*. Lietuvių kalboje taip pat yra žodžiai *žąstas*, *dilbis* ir *plaštaka*, tačiau jie dažniausiai vartojami su anatomija susijusioje literatūroje arba kai specialiai norima pabrėžti šią rankos dalį, arba kaip storio matas („storumo per plaštaką“), bet paprastai sakoma **ranka**:

- 7) „Les draps étaient posés sur ses avant-bras, dans l'attitude très noble dont les mannequins présentent les étoffes dans les vitrines" (Genet, 1995, 278).
„Laiškė paklodos pasidėjęs ant rankų, priešais save labai kilnia poza, kokia manekenai vitrinose demonstruoja audinius" (Genet, 1997, 278).

ranka: main (plaštaka):

- 8) *aklas elgeta, kursai tiesia ranką išmaldai* (Kondrotas, 1981, 48).
le mendiant aveugle qui tend la main pour demander l'aumône (Kondrotas, 1991, 46).

Plaštaka (main) prancūzų kalboje dalinama į smulkesnes dalis nei lietuvių kalboje. Delno pusę prancūzų kalboje sudaro: *plat de la main* (visas delnas) ir *paume* (delno dalis be pirštų). Be to, vartojamas ir žodžių junginys *creux de la main* – „milieu de la paume“ (PR, 422), t.y. „delno duobutė“. Plaštakos viršų sudaro: *dos de la main* (visa viršutinė plaštakos dalis) ir *revers de la main* (viršutinė plaštakos dalis be pirštų) (PR, 1708; L, 571). Taiigi liet. *delną* atitinka *plat de la main*, *paume* ir *creux de la main*; plaštakos viršaus dalims mes neturime atskirų pavadinimų. Visų šių plaštakos dalių pavadinimai vartojami ir prancūzų kasdienėje kalboje. Lietuvių kalboje dažniausiai pasitenkinama *delnu*, *atgalia ranka* (o ne *plaštaka*) ar tiesiog *ranka*:

ranka: paume (delnas):

- 9) „Il tient entre ses paumes une petite bouteille de jus d'orange de laquelle émergent plusieurs pailles" (Perec, 1978, 30).
Jis laiko rankose apelsinų sulčių buteliuką, iš kurio kyšo keli šiaudeliai.

ranka: plat de la main (visas delnas):

- 10) „Je fis remarquer à Glozer qu'il avait mis sa veste sur le tablier. Il se frappa le front avec le plat de la main, ôta la veste..." (Besson, 1995, 301).
Pasakiau Glozerui, kad apsivilko švarką ant prijuostės. Jis pliaukštelėjo sau ranka per kaktą, nusimetė švarką...

ranka: dos de la main (visa viršutinė plaštakos dalis):

- 11) „J'ai vu que les vieillards dormaient (...) à l'exception d'un seul qui, le menton sur le dos de ses mains agrippées à la canne, me regardait fixement comme s'il n'attendait que mon réveil” (Camus, 1957, 21).

„Pamačiau, kad visi senukai (...) miega, išskyrus vieną, kuris, sunėres rankas ant lazdos ir parėmęs įomis smakrą, įdėmiai žiūri į mane, lyg laukdamas, kol aš prabusiu” (Kamius, 1991, 31).

Dažnai vertime į lietuvių kalbą figūruoja veiksmazodis:

- 12) „Et soudain, le bras allongé vers le nord, il ajouta: ” (de Maupassant, 1993 b, 35).
„Ir staiga, parodes į šiaurę, pridūrė: ...” (de Mopasanas, 1988 b, 300).

LSP su totonimu-dominante koja

Šiame LSP, kaip ir LSP su totonimu-dominante ranka, lietuvių kalboje paprastai vartojamas ne partonimas, o totonimas, pvz.:

koja: genou (kelis):

- 13) „Frédéric fut obligé de s'asseoir. Ses genoux chancelaient” (Flaubert, 1962, 63).
„Frederikas gavo atsisėsti. Jam pakirto kojas” (Floberas, 1991, 43).

koja: jambe (blauzda):

- 14) „Mais moi, furieux (...), j'ai frappé si violemment la terre du pied que ma jambe s'est enfoncée jusqu'au genou dans la sépulture récente” (Baudelaire, 1995, 226).
Bet aš įsiutęs taip smarkiai treptelėjau į žemę, kad mano koja iki pusės sulindo į ką tik supiltą kapą.

koja: pied (pėda):

- 15) „Paspvirę koja priemenės duris, žengė į vidų” (Baltušis, 1987, 4).
„Du pied il poussa la porte et entra” (Baltouchis, 1991, 8).

LSP su totonimu-dominante koja kūno dalis, minima prancūziškame tekste, kaip ir anksčiau nagrinėtuose LSP, gali dingti. Lietuviškoje frazėje vartojamas veiksmazodis:

- 16) „Supančiotas aš vėl pradėjau eiti, bet griuvau, atsisojau, vėl klupau...” (Kondrotas, 1981, 212).
„Les pieds enchainés, j'ai essayé de marcher, je tombais, me relevais, me retrouvais de nouveaux à genoux...” (Kondrotas, 1991, 186).

Leksiniame semantiniame pogrupyje su totonimu-dominante nugara lietuviškoje frazėje taip pat dažnai figūruoja veiksmazodis, pvz.:

- 17) „Quand le docteur revint vers le malade, celui-ci avait le dos tourné et sa face touchait presque le mur” (Camus, 1969, 297).
„Kai daktaras vėl priėjo prie lovos, ligonis gulėjo nususukęs, veidu kone liedsdamas sieną” (Kamius, 1994, 255).

Prisimenant ankstesnius panašius pavyzdžius ir apibendrinant šią tendenciją, galima teigti, jog hierarchijoje „turėti” lietuvių kalboje dažnai atsisakoma vartoti net totonimą-dominantę, kūno dalis praleidžiama visai. Lietuvių kalboje išeinama iš tos LSG ar LSP, tik pasilikama tame pačiame leksiniame semantiniame lauke.

1.2. Netiesioginė konkretizacija

Netiesioginė konkretizacija, kuri reiškiasi hierarchijoje „turėti” prancūzų kalboje, atsispindi daugelyje pasakymų. Kai kurie jų nurodomi žemiau. Čia ir toliau, pateikdami netiesioginės konkretizacijos pavyzdžius, šaltinį patikslinsime tik tada, kai tai bus mažiau žinomas pasakymas: užspausti akis (velioniui) – fermer les paupières, pamerkti aki – jeter un cil à qqn, vedžioti už nosies – mener qqn par le bout de nez, auksinės rankos – doigts de fée, žinoti kaip penkis

pirštus – savoir une chose sur **le bout des ongles** (GR, VI, 933), virsti nuo kojų – être sur **les genoux**, būti viena **koja** grabe – avoir **un pied** dans la tombe ir t.t.

2. Interpartoniminiai santykiai

Nagrinėjant interpartoniminius hierarchijos „turėti“ elementų santykius pastebimos dvi tendencijos: 1) poslinkio tendencija; 2) dalies šliejimas prie visumos.

2.1. Poslinkis

Poslinkis hierarchijoje „turėti“ – tai perėjimas nuo vieno partonimo prie kito, įeinančio į tą patį totonimą. Poslinkis gali reikštis tiek tiesiogiai, pvz.:

skrustas: tempe (smilkiny):

18) *“Elle embrassa sur la bouche la plupart des hommes présents, puis le comte de La Renardière sur la tempe”* (Besson, 1998, 73).

Ji pabučiavo daugumą vyrų į lūpas, o grafą de La Renardierą – į skruostą.

ausis: cou (kaklas):

19) *“Satin, qui avait pelé une poire, était venue la manger derrière sa chérie (...), lui disant dans le cou des choses”* (Zola, 1977, 337).

„Atlasinė, nusilupusi kriaušę, priėjo prie Nanos (...) ir ėmė valgyti kaužėdama kažin ką jai į ausį“ (Zola, 1991, 272).

Poslinkis gali reikštis ir netiesiogiai, pvz.: parausti iki **ausu** – rougir jusqu’aux cheveux, meluoti, tavo ausys kruta – ton nez branle (PLKŽ, 117), turėti per akis – en avoir jusqu’à menton (PLKŽ, 576), nukabinti nosį – baisser les oreilles (PR, 164).

2.2. Dalies šliejimas prie visumos

Nusakant dalį prancūzų kalboje ji dar dažnai patikslinama visumos atžvilgiu. Lietuvių kalbos požiūriu tai – pleonazmas, todėl tokiu atveju verčiant visuma paprasčiausiai praleidžiama:

20) *“Le soleil faisait deux taches claires sur le méplat des pommettes”* (GR, VI, 375).

Saulė ryškiai apšvietė skruostus. (Originalė – “atsikišusių skruostų dalį”).

21) *“Net delnai sunižo Juzai, apie viską pagalvojus”* (Baltušis, 1987, 34)

“Rien que d’y penser, la paume de ses mains chatouillait Youza d’impatience” (Baltouchis, 1991, 55). (Vertime – “plaštakų delnas”).

Šią tendenciją iliustruoja ir pasakymai, pvz.: užsiauginti **barzdą** – avoir **la barbe au menton** („užsiauginti barzdą **ant smakro**“); **dantu** nebeturėti – n’ avoir plus **dent en gencive** („nebeturėti dantų **dantenose**“) (GR, IV, 864); **mesti kamuolį** – lancer la balle avec **la paume de la main** („mesti kamuolį **plaštakos delnu**“); **įdubusios** akys – les yeux très **enfoncés dans les orbites** („įdubusios **akiduobes**“) (GR, VII, 299) ir t.t.

3. Kitos tendencijos

3.1. Tendencija “gilyn”

Mūsų nagrinėjamoje LSG reiškiasi ir tam tikros tendencijos, kurios nebereiškia konkretizacijos tikraja šio žodžio prasme, bet kurios yra labai su ja susijusios ir yra, galima sakyti, logiškas jos

tešynys. Viena jų – tai tendencija prancūzų kalboje vartoti nebe mažesnę kūno dalį, o pereiti gilyn: vietoje kūno dalies žymėti joje esančius kaulus ar vidaus organus. Tokia „rentgenoskopija“ visiškai nepriimtina lietuvių kalbai ir verčiant grįžtama prie tos dalies, kuri iš tikrųjų ir turima galvoje, pvz.:

galva: *cerveau* (smegenys):

- 22) *“Il se fatigue le cerveau à inventer des manœuvres savantes”* (Stendhal, 1936, 88).
„Žiuļėjui paskaudo galvą beišskant naujų gudrybių” (Stendalis, 1988, 79).

galva: *cervelet* (užpakalinės galvos smegenys, smegenėlės):

- 23) *“Mets-toi ça dans le cervelet”* (fam.) (GR, II, 453).
Isikalk tai į galvą

ausis: *tympa* (ausies būgnelis):

- 24) *“Mais l’excès même de cette colère de faible, bien douce à nos tympans, nuisait à notre cause”* (Bazin, 1979, 48).
Bet ūmus pykčio priepuolis, toks nebūdingas šiai silpnai būtybei ir mūsų ausims buvęs tikra muzika, viską sugadino.

Ši tendencija atsispindi ir įvairiuose pasakymuose: pašnibzdėti į ausį – dire qqch dans le tuyau de l’oreille (PR, 2041), pataikyti kaip pirštu į akį – se mettre le doigt dans l’orbite (GR, VI, 964), prisikimšti už abiejų žandų – se caler les amygdales (DFFP, 27), kelio refleksas – réflexe de rotule, nugarą lenkti – courber l’échine (PR, 596).

3.2. Kūno dalies savarankiškumo tendencija

Jau iš tiesioginės kiekybinės konkretizacijos pavyzdžių aiškėjo, kad daliai prancūzų kalboje teikiamas ne tik didesnis dėmesys nei lietuvių kalboje, bet ir didesnis savarankiškumas: neretai pasitaiko, kad kūnas prancūziškoje frazėje tarsi skaidomas į atskiras, savarankiškas dalis. Lietuvių kalbai tokia kūno dalies autonomija nepriimtina, todėl vertimuose paprastai grįžtama prie visumos. Štai pora tokių pavyzdžių:

- 25) *“Mes yeux étaient aveuglés derrière ce rideau de larmes et de sel”* (Camus, 1957, 94).
„Mane apakino ašarų ir druskos uždanga” (Kamiu, 1991, 57).
26) *“Le corps s’agita dans le lit et la tête murmura: ”* (de Maupassant, 1993 a, 319).
„Kūnas sujudėjo lovoje, lūpos sumurmėjo: ” (de Mopasanas, 1988 a, 309).

Vertėjo aiškiai suklysta. Turėtų būti: Jis sujudėjo lovoje ir sumurmėjo: ...

3.3. Kūno dalies animizmo tendencija

Aukščiau minėta kūno dalies savarankiškumo prancūzų kalboje tendencija veda prie animizmo, t.y. reiškinio, kai daiktui (ar, šiuo atveju, kūno daliai) suteikiamos gyvai būtybei būdingos savybės, pvz.: *la bouteille a perdu son bouchon* – dingo kamštis nuo butelio (originalė: „butelis pametė savo kamštį”). Šia priemone prancūzų kalboje naudojama taip dažnai, kad metaforinio reikšmės perkėlimo nebesijaučia, nes tai jau perauga į nuolat vartojamą konstrukciją (Gak, 1977, 118–121). A. Šveiceris pažymi, kad tai yra kompensacinis mechanizmas, įgalinantis išvengti monotoniškos ir pagyvinti sakinį analitinėse kalbose, kuriose žodžių tvarka yra griežta (Šveicer, 1988, 142). Verčiant tokias frazes į lietuvių kalbą animizuotas veiksnys neutralizuojamas, dalis naikinama ir grįžtama prie visumos:

- 27) "*Sa longue main osseuse au bout de son long bras se tend, pose la monnaie sur la soucoupe, prend un journal*" (Sarraute, 1959, 147).
ji ištiesia savo ilgą kaulėtą ranką, padeda monetas ant lėkštutės, paima laikraštį. (Originalc: "Jos kaulėta plaštaka rankos gale išsitiesia, padeda monetas...")
- 28) "*– Vous venez me la demander, n'est pas?*
Mon menton en conviint" (Bazin, 1979, 256).
– Atvažiavote prašyti jos rankos, tiesa?
[Aš] patvirtinau, linktelėdamas galva. (Originalc: "Mano smakras tai patvirtino")

4. Hierarchijos „turėti“ tendencijų atsipindys su šia LSG susijusių žodžių daryboje

Su kūno dalis reiškiančia LSG susijusių žodžių daryboje išskiriamos trys tendencijos:

1. Į lietuvių kalbos žodžio reikšmę įeina totonimas, į prancūzų kalbos žodžio – partonimas, pvz.: *galvūgalis* – *chevet* (galva – plaukas); *pagalvė* – *oreiller* (galva – ausis); *antakis* – *sourcil* (akis – blakstiena); *antrankiai* – *menottes* (ranka – plaštaka); *dvikojis* – *bipède* (koja – pėda); *stuburiniai* – *vertébrés* (stuburas – slankstelis) ir t.t.

2. Į prancūzų kalbos žodžio reikšmę įeina kūno dalis, į lietuvių kalbos žodžio – veiksmas, pvz.: *collier* – *karoliai* (kaklas – karoti); *bouchée* – *kašnis* (burna – kąsti); *mammifères* – *žinduoliai* (krūtis – žįsti); *dossier* – *atlošas* (nugara – atsilošti); *ciller* – *mirksėti* (blakstiena – mirksėti); *embrasser* – *apkabinti* (ranka – apkabinti); *s'agenouiller* – *atsiklaupiti* (kelis – klaupytis) ir t.t.

3. Lyginant abiejų kalbų žodžius pastebimas poslinkis, pvz.: *œil d'une aiguille* – *adatos ašelė* (akis – ausis); *barbeau* (zool.) – *ūsuotis* (barzda – ūsai); *casse-cou* – *nutrūktgalvis* (kaklas – galva) ir t.t.

5. Išvados

Hierarchijos „turėti“ elementus sieja toto-partoniminiai ir interpartoniminiai santykiai.

Išnagrinėjus kūno dalis reiškiančios LSG elementų toto-partoniminius santykius, lyginant abi kalbas atsiskleidė dvi tendencijos:

1. Prancūzų kalba yra linkusi dažniau vartoti partonimus, t.y. renkasi žemesnių hierarchijos „turėti“ pakopų elementus nei lietuvių kalba. Pastarojoje dažniausiai figūruoja totonimas-dominantė.

2. Prancūzų kalboje vartojama kūno dalis, o lietuvių kalboje išeinama iš konkretaus LSP, tik pasiekama tame pačiame leksiniame semantiniame lauke.

Išnagrinėjus kūno dalis reiškiančios LSG elementų interpartoniminius santykius, lyginant abi kalbas taip pat išryškėjo dvi tendencijos:

1. Poslinkis – perėjimas nuo vieno partonimo prie kito, įeinančio į tą patį totonimą.
2. Dalies šliejimas prie visumos prancūzų kalboje.

Kai kurios minėtos tendencijos pastebimos ir su nagrinėjama LSG susijusių žodžių daryboje: 1) į lietuvių kalbos žodžio reikšmę įeina totonimas, į prancūzų kalbos žodžio – partonimas; 2) į prancūzų kalbos žodžio reikšmę įeina kūno dalis, į lietuvių kalbos žodžio – veiksmas; 3) lyginant lietuvių ir prancūzų kalbos žodžius pastebimas poslinkis.

Kūno dalis reiškiančioje LSG atsiskleidžia ir kitos tendencijos. Tai savotiška kiekybinės konkretizacijos tąsa – tendencija „gilyn“, t.y. prancūzų kalbos polinkis įvardinti ne pačią kūno

dalį, o joje slypinčius kaulus ar vidaus organus. Tai ir didesnis kūno dalies savarankiškumas prancūzų kalboje, neretai peraugantis į animizmą. Ši tendencija pasireiškia tuo, kad kūno daliai prancūzų kalboje dažnai suteikiamos gyvos būtybės bruožai. Tai tampa nuolatine prancūzų kalbos gramatine konstrukcija. Verčiant tokias frazes į lietuvių kalbą animizuotas veiksny paprastai neutralizuojamas ir grįžtama prie visumos.

6. Hierarchijos „turėti“ raiškos šioje LSG sąlygotos vertimo problemos

Auksčiau pateikdami pavyzdžius rėmėmės teisingais vertimais. Tačiau reikia pasakyti, kad vertimuose iš prancūzų kalbos į lietuvių vis dėlto yra labai daug pažodiškumo. Maždaug trečdalis visų su kūno dalimis susijusių sakinių verčiama išlaikant prancūzų kalbos konkretizavimo principą, t.y. lietuviškoje frazėje paliekant žemiausios hierarchijos „turėti“ pakopos elementus. Norime pabrėžti, kad tai ne vieno kito, o daugelio vertėjų daromos klaidos (čia pateikiami pavyzdžiai yra iš 6 knygų (4 vertėjai)).

Su įvairiomis kūno dalimis susiję LSP

Herojui pristatoma nepažįstama moteris.

- 29) „*Elle a incliné sans sourire son visage osseux et long*” (Stendhal, 1936, 25).
„*Nė nešypstelėjusi ji nulenkė savo pailgą prakaulų veidą*” (Stendalis, 1988, 32).

Turėtų būti: *Pailgo, prakaulaus veido moteris nė nešypstelėjusi linktelėjo galva*.

- 30) „*Sous mes paupières se forment des images: dans l'eau claire des insectes gris (...) se déplacent sur le fond vaseux de certaines fontaines*” (Genet, 1995, 164).
„*Po mano vokais kyta vaizdai: skaidriame vandenyje, kažkokių šaltinių dumbline dugne (...) juda pilli, judrūs vabzdžiai*” (Genet, 1997, 163).

Turėtų būti: *Užsimerkęs matau: ...*

- 31) „*... la famille (...) formant cercle aussitôt, à bonne distance de la vipère, qui tournoyait toujours au bout de mes doigts et à qui le mouvement prêtait une suprême apparence de vie*” (Bazin, 1979, 19).
„... šeimynėlė (...), apsupusi mane ratu, laikydamosi pagarbaus atstumo nuo gyvatės, kuri tebemaskuotuja man ant pirštų galų ir dėl to plustėjimo atrodo beleidžianti paskutinį kvapą” (Bazenas, 1994 a, 9).

Turėtų būti: ... kurią tebesukalioju rankoje ir kuri dėl to tikrai atrodo dar gyva.

Beje, ir šios knygos pavadinimą, „Vipėre au poing”, kuris išverstas „Gyvatė kumštyje”, siūlytume keisti „Gyvatė rankoje”, nes lietuvių kalboje pasakymas „laikyti kumštyje” reiškia, kad daiktas telpa delne.

- 32) „*Il massait sa rotule, le regard toujours fixé devant lui*” (Malraux, 1948, 97).
„*Jis trynė kelio girnelę, įdėmiai tebežiūrėdamas prieš save*” (Malraux, 1995, 217).

Turėtų būti: *Jis trynėsi kelį*.

Kūno dalies savarankiškumo tendencija

- 33) „*ses membres fléchirent, elle tomba sur les genoux, la tête contre le sol, les bras en croix*” (Bédier, 1967, 146).
„... sulinko jai keliai, ir ji parklupo: galva jai avirto ir trenkėsi į alkmenis plokštes” (Bédier, 1996, 108).

Turėtų būti: ... ji parklupo ir, išskėtusi rankas, griuvo trenkdamasi galva į grindis.

- 34) "*Marchant toujours, il soupira sous ses mèches grises:* " (Malraux, 1948, 174).
„*Vis dar tebežingsniuodamas, jis atsiduso po žilų plauku kuokštais:* " (Malraux, 1995, 77).

Siūlytume versti „*papurtes galvą*“, nes toliau tekste eina neiginys: *Tebežingsniuodamas jis atsiduso ir tarė, papurtes žilą galvą: ...*

Kūno dalies animizmo tendencija

- 35) "*Son buste s'incline devant chaque roue comme s'il s'agissait d'un rite vieux de dix mille ans*" (Clavel, 1968, 99).
„*Liemuo lenkiasi prie kiekvieno rato, lyg tai būtų kokios apeigos, išlikusios iš žilos senovės*" (Klavelis, 1977, 65).

Turėtų būti: *Jis lenkiasi prie kiekvieno rato...*

- 36) "*C'est la physionomie qui vieillit la première chez plupart des jolies femmes*" (Stendhal, 1936, 81).
„*Daugumai gražių moterų pirmiausia susensta veidas*" (Stendalis, 1988, 73).

Turėtų būti: *Dauguma gražių moterų pirmiausia susensta iš veido.*

- 37) "*Puis je sens une main qui caresse mes cheveux*" (Genet, 1995, 22).
„*Vėliau juntu, kaip ranka glosto mano plaukus*" (Genet, 1997, 15).

Turėtų būti: *Vėliau pajuntu, kad kažkas glosto man galvą.*

LITERATŪRA

- Bouverot D., 1983. Trop de tropes? Comment situer la synecdoque? *Le français moderne*, t. LI, 324 – 325.
Gak, V.G., 1977. *Sopostavitel'naja leksikologija*. Moskva.
Gak, V.G., 1989. *Sravnitel'naja tipologija francyzykogo i russkogo jazykov*. Moskva.
Matuzkova, E.P., 1989. *Gipo-giperonimičeskaje otnošenija v originale i perevode anglojazyčnoj chudožestvennoj prozy*. Odessa.
Šveicer A.D., 1988. *Teorija perevoda: status, problemy, aspekty*. Moskva.

ŠALTINIAI

- Baltouchis Y., 1991. *La Saga de Youza*. Aix-en-Provence (vertė D. Yoccoz-Neugnot).
Baltušis J., 1987. *Salonė apie Juzą*. Kaunas.
Baudelaire Ch., 1995. *Paryžiaus splinas*. Vilnius (vertė A. Nyka-Niliūnas).
Bazenas E., 1994. *Gyvatė kumštėje* (vertė P. Bieliauskas). *Rezo šeima*. Vilnius.
Bazin H., 1979. *Vipère au poing. La mort du petit cheval. Cri de la chouette*. Moscou.
Bédier J., 1967. *Le roman de Tristan et Iseut*. Moscou.
Bédier J., 1996. *Romanas apie Tristaną ir Izoldą*. Vilnius (vertė J. Naujokaitis).
Ben Jelloun T., 1987. *La nuit sacrée*. Paris.
Ben Jelloun T., 1997. *Šventoji naktis*. Vilnius (vertė J. Ramunytė).
Besson P., 1995. *Les Braban*. Paris.
Besson P., 1998. *Les Frères de la consolation*. Paris.
Camus A., 1957. *L'étranger*. Paris.
Camus A., 1969. *L'étranger. La peste*. Moscou.
Clavel B., 1968. *Les fruits de l'hiver*. Paris.
Echenoz J., 1989. *Lac*. Paris.
Flaubert G., 1962. *L'éducation sentimentale*. Moscou.
Floberas G., 1991. *Jausmų ugdymas*. Vilnius (vertė J. Urbšys).
Genet J., 1995. *Journal du voleur*. Paris.

- Genet J., 1997. *Vagies dienoraštis*. Vilnius (vertė G. Baužytė-Čepinskienė).
- Kamiu A., 1994. *Maras*. Vilnius (vertė R. Jankevičiūtė).
- Kamiu A., 1991. *Svetimas. Krytis*. Vilnius (vertė L. Rapsytė).
- Klavelis B., 1977. *Žiemos vaisiai*. Vilnius (vertė J. Naujokaitis).
- Kondrotas S.T., 1991. *L'ombre du serpent*. Paris (vertė U. Karvelis).
- Kondrotas S.T., 1981. *Žalčio žvilgsnis*. Vilnius.
- Malraux A., 1995. *Altenburgo riešutmedžiai*. Vilnius (vertė G. Baužytė-Čepinskienė).
- Malraux A., 1948. *Les noyers de l'Altenburg*. Paris.
- de Maupassant G., 1993 a. *Bel ami*. Paris.
- de Maupassant G., 1993 b. *Pierre et Jean*. Paris.
- de Mopasananas G., 1988 a. *Mielas draugas* (vertė V. Girčys). *Mielas draugas. Pjeras ir Žanas. Novelės*. Vilnius.
- de Mopasananas G., 1988 b. *Pjeras ir Žanas* (vertė J. Naujokaitis). *Mielas draugas. Pjeras ir Žanas. Novelės*. Vilnius.
- Perce G., 1978. *La vie mode d'emploi*. Paris.
- Sarraute N., 1959. *Le planétarium*. Paris.
- Stendalis, 1988. *Raudona ir juoda*. Vilnius (vertė R. Ramunienė).
- Stendhal, 1936. *Le rouge et le noir*. Moscou.
- Zola E., 1977. *Nana*. Paris.
- Zola E., 1991. *Nana*. Vilnius (vertė V. Petrauskas).

SANTRUMPOS

- DFFP: *Dictionnaire du français familier et populaire*. Москва, 1987.
- GR: *Le Grand Robert de la langue française*. Paris, 1992, I – IX.
- L: *Larousse. Dictionnaire du français contemporain*. Paris, 1987.
- PLKŽ: *Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius, 1976.
- PR: *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris, 1978.

LA RÉALISATION DE LA HIÉRARCHIE “AVOIR” DANS LE GROUPE LEXICO-SÉMANTIQUE DÉSIGNANT LES PARTIES DU CORPS EN FRANÇAIS ET EN LITUANIEN

Jūratė Navakauskienė

Résumé

Les éléments de la hiérarchie “avoir” sont liés par les rapports toto-partonymiques et interpartonymiques. L’analyse des rapports toto-partonymiques dans le groupe désignant les parties du corps en français et en lituanien démontre l’existence de deux tendances: 1) le français préfère d’employer les éléments des niveaux plus bas de cette hiérarchie que le lituanien; 2) là, où en français une phrase comprend une partie du corps, en lituanien on emploie plutôt un verbe: on sort du sous-groupe concret tout en restant dans le même champ lexico-sémantique. L’analyse des rapports interpartonymiques révèle également deux tendances: celle du glissement (consistant en passage d’un partonyme à un autre partonyme, faisant partie du même toponyme) et celle de l’adhésion plus évidente de la partie et du tout en français qu’en lituanien.

Une partie du corps en français agit souvent d’une manière plus indépendante, ce qui fait naître la tendance à l’animisme. En traduisant les phrases de ce type du français en lituanien on neutralise habituellement le sujet animisé et on revient de la partie au tout.

Įteikta
2001 m. lapkričio mėn.